

Жаштарды маданияттуулукка тарбиялоодогу негизги маселелер

Эралиева Толгонай*

Аннотация: Макалада учурда жаштарды маданияттуулукка тарбиялоодогу негизги маселелер жөнүндө сөз болот.

Ачык сөздөр: Жаштар, маданият, тарбия.

The Main Tasks of the Cultural Education of Youth

Annotation: In article regardless main problems of youth to bring up their culture in present.

Key words: Youth, culture, education.

Үстүбүздөгү жылы дүйнө элдеринде улуу философ, белгилүү жазуучу Ч.Т.Айтматовдун 90 жылдык мааракеси белгиленип жатат. Жазуучунун чыгармаларындагы инсандык сапаттын калыптанышы, улуттун келечеги, жашоонун маңызы сыяктуу маселелер ар бир окурманды кайдыгер калтырбайт. 2017-жыл – “Ыйман, адеп жана маданият” жылы деп жарыяланды. Анда мындай деп айтылат: “Дүйнөлүк өнүгүү багыттары жана жаңы технологиялар Кыргыз Республикасында оң өзгөрүүлөр, мүмкүнчүлүктөр менен катар эле жаңы сыноолорду пайда кылды. Бул шартта өлкөнүн стратегиялык өнүгүү максаттарына жетүү үчүн мамлекеттин жана коомдун бардык күч аракетин адамга, анын адеп-ыйманына жана руханий дүйнөсүнө багыттоо зарыл.

2016-жылы өткөрүлгөн “Тарых жана маданият жылы” жалпы колдоого ээ болуп, элибиздин тарыхый жана маданий мурасынын түгөнгүс кудурет-күчүн ачып көрсөттү жана жаңы кыргыз коомун түзүүгө негиз болгудай пайдубал экенин ырастады. Жарандарыбыздын өз өлкөсүнүн жана элинин тарыхына кызыгуусу өсүп, ата-бабалардын көөнөргүс маданияты менен мурасы жанданды.

* ОшМУ, окутуучу

Байыркы жана бай тарыхы бар, Улуу Каганат курган эл экенибизди жүрөгүбүз менен сездик, жаңы дем, жаңы күч алдык, улуттук сыймыктануу сезими жаралды...”“Учурда жаштар коомдун күзгүсү”, - деп айтылат. Анткени келечек жаштардын колунда экени баарыбызга маалым. Илим-билим жана өрнөктүү тарбия – жаштардын тамырлуу интеллектиси калыптануучу саябан. Адам баласы жакшы ой-тилек, акыл-эс, үзгүлтүксүз аракет жана үзүрлүү эмгек менен өмүр кечирет. Ушул жерден жаштарды инсандык уюткулуу тарбиялоо калыптанып, билим алуусунда үй-бүлө, орто мектеп жана жогорку окуу жайынын үзгүлтүксүз байланышы кадиксиз зарыл шарт экендиги кажет. Сөздү бир аз алысыраактан баштап көрөлү. Жаратылыш, жашоо-тиричилик анын ичинде адамдардын жашоосу оң жана терс мүнөздөргө, объектилерге, кубулуштарга жана заттарга толгон ар кандай эле нерсенин оң-терси, жакшы-жаманы, чуңкуру жана тайызы кошо жашайт. Ошол сымал адам баласына тиешелүү түрдөгү оң жана терс сапаттар, мүнөздөр, пейилдер жана маанайлар болот. Булардын негизи адам баласынын тегинен берилсе, ал түпкүлүгүндө аң-сезимдүү жаратылгандыктан аларды жакшы жана жаман жакка окутуп, тарбиялоо аркылуу өзгөртсө болот. Бирок, мындай өзгөртүү болжол менен интеллектинин 50%ы гана боло алат. Ар бир адамга төрөлгөндө эле эмгектенүү деген асыл сапат ыроолонот. Ал деле башатында үй-бүлөдө толук оң же терс жакка калыптанат. Эгерде үй-бүлөдө жаш инсан билим алып, туура таалим-тарбия көрүп, жакшы нуктагы инсандык сапатты ой-мүдөөсү жана аң-сезими менен туйбаса, ага умтулуп көнбөсө, жакшы сапаттарды кабылдабаса, анда ал жаш адамда келечекте керек болуучу инсандык алтын сапаттар жетээрлик даражада толук кандуу калыптанбайт.

Өзүбүздүн улутубуздун арасынан дүйнөлүк ченемде алдыңкы интеллектуалдык деңгээлдеги адамдардын келечекте өсүп жетилүүсүн кааласак, анда жаштарга ар биринин өзүнүн шыгына, жөндөмүнө төп келе тургандай билим берип, тарбиялайлы. Элинин каада-салты, маданияты жана мурастары жөнүндө айтууну унутпайлы. Мындай деңгээлдеги илим-билимдин жана көрөңгөлүү тарбиянын жерпайы катары жаштарга ата-бабалардан калган ата салтын жана эне адебин туура жол менен үйрөтүшүбүз абзел.

Мисалы, жашоого же турмушка керек болуучу улуттук философиянын (макал-лакаптар, жомоктор ж.б.), музыканын, оймочиймелеринин, каада-салттарынын жана тилинин маанисин түшүндүрүүбүз зарыл жана ошого тете мээримдүүлүктүн, кайрымдуулуктун үрөнүн биз чоң адамдар өзүбүз биринчи болуп чачып, анан аларга өндүрүп-өстүрүп алууну багыттообуз зарыл. Жаштарыбызга эң алгач эле каалаган оюбуз алардын билими дагы, ой-тилеги дагы, тарбиясы дагы адамзаттын, коомдун жана жамааттын, өз улутунун, анын ичинде тууган-туушкандарынын, ата-энесинин керегине жарашы үчүн, алардын пайдасы үчүн иштеши жана керектелүүсү кажет экендигин алар биринчилерден болуп өздөрү жеке сезимдери менен туюшкандары дурус. Бул талаптарды жетишерлик деңгээлде турмушка ашыруу үчүн, биз, ата-энелер жана педагогдор, ар бир жаш муунга жөндөмүнө жана шыгына, кызыгуусуна жараша талапка ылайык келүүчү багытта окутуп, тарбиялообуз мезгилдин да талабы.

Жаратылышы, калыптанышы, кулк-мүнөзү жана сезимталдыгы боюнча кыргыз эли зирек, ак көңүл, берешен жана тарыхы өтө тереңде жаткан эл. Демек, биздин жаштарыбыздын алгылыктуу илим-билим алуусу жана тарбия көрүүсү, аң-сезимдерин өстүрүүсүн терең жана жеткиликтүү интеллекттерин көбөйтүүгө жана дүйнө карашын туура өстүрүүгө керек болуучу улуттук да, инсандык да сезимтал пайдубал болуп эсептелет. Ал элибизде жакшы эле калыптанууда. Бирок, ар бир доордун, мезгилдин өз кыйынчылыктары, өзүнө гана тиешелүү шарттары, өзгөрүү жана өсүп-өнүгүү мыйзамдары түрдүүчө болот. Буларды жаштарыбыз эске алуулары зарыл. Айрыкча азыркы өткөөл мезгилде биринчи кезекте элибизди, көбүн эсе келечектин ээси жаштарыбызды руханий жактан бай болууга, тазалыкка сугаруубуз талап кылынууда. Ошондо гана массанынын оң маанидеги ойлоно билүүтехнологиясы жогору болот. Анда биринчи бийлик сересинде да, башкаруу бөлүгүндө да, билим аймагында да жана саламаттыкты сактоодо да келечекте коомубузда сапаттуу муундардын чынжыры пайда болот эле. Ошол себептүү бизде рынок экономикасы менен демократия толук кандуу орной албай жатат. Ал эми келечек жаңы технологиянын, маалымдуулуктун жана маалымат технологиясынын өсүп-өнүгүүнүн

заманы. Элибиз (көбүнчө жаштарыбыз) келечекте ниети таза жана сыпайы болуп, инсандык кудуретке ээ болуулары абзел. Жаштар жакынкы аралыктагы ата-эне, кызматкер же жетекчи. Илим-билимдүү жана маданияттуу ата-энеден сөзсүз таза тукум уланат эмеспи. Ал эми жаш бала өз өмүрүнүн башынан эле үй-бүлөдө жана коомдо жакшы нерселерди көп көрсө, жакшы адамдарды көрүп билсе, колунан жакшы өнөр келген инсандын жанында өсүп жетилсе, анда келечекте ал адамдын ниети таза пейили кенен болот. Ал эми тескерисинче, жаштайынан басынып, көр жемени көп угуп, турмушта кор болгон инсандын ички көрөңгөсү кем болуп калат. Себеби жалаң муң менен зардан бүткөн эс тутумдун издери жана зилдери адамдын канына, аң-сезимине же денесиндеги клеткаларына чейинбатып, агрессия тулкусунда өмүр бою сакталып, келечекте чоңойгондо ал инсан тиешелүү түрдө башкалардан “өчүн алууга” умтулат. Ошон үчүн өз эмгеги менен жашабаган, жегич же паракор, мактанчаак же “өлүү дүйнөнүн кулу” болгон үй-бүлөдөн көбүнчө мерез, таш боор, эгоист, дүйнөкор, акылы сенек адамдар өсүп чыгат. Эгер ушундай жаш адам чоңойгондо бийликке туруп калса, анда ал башкарган жамаат сөзсүз коомдо өз ордун таппай, иш ыргагы жана заман – сааты убактылуу болсо да бузулат. Ошондой эле ар бир коомдогу криминалдык мыйзамдарды бузуучу топторду көбүнчө “Уяда эмнени көрсө, учканда ошону гана алган” адамдардын арасындагы арам тамактар же өз учурунда кор болуп, ыза көргөндөр калыптандырат. Ар кандай эле коомдо журт бузарлар, ууру-кескилер, терс элементтер болот. Бирок, коомдун өнүгүшүн, анын алга жылуусун демократиялык өсүп-өнүгүүнү, позитивдүү коомдук жетилүүнү алар эч качан аныкташкан эмес. Ошондой болсо дагы “Жамандык көрбөй, жакшы жок” дегендей, ар бир коомдун, элдин, системанын, үй-бүлөнүн, мамлекеттин өсүп-өнүгүүсү, жетилүүсү жана умтулуусу жаштардын алдыңкы сабындагы таза катмарына багытталып, маданияттуулуктан көз каранды эмеспи. Зээндүү, акылы зирек, таланттуу жана жаңы нерселерге тез умтула билүү үчүн ар бирибиздин умтулуубуз милдеттүү инсандык сапат болуусу зарыл. Орус жазуучусу А.П.Чехов айткандай: “Сымбаты да, ой-тилеги да, бой келбети жана көңүлү да төп келген жаш инсандарды асыроодо, жигит жана кыз кезинен назик, таза тарбия көргөн өстүрүү жаштарды өстүрүү үчүн

болочокто таза энелерди адептүү, жигиттерди өстүрүүгө милдеттүүбүз. Аларга үй-бүлө да, окуу жайлары да кам көрүүлөрү зарыл”.

Жаштарыбыз кичине кезинен асыл нарктуулукка, каада-салттуулукка, таза кандуулукка жана тукум сыйлоого (сапатуу тукум уулоого) үйрөнүшсүн. Муну менен катар учурда руху таза, жогорку интеллектуалдуу, акыл-ой аракеттеринде салттуу жана адептүү өз бүтүмү менен калыптанган адамдарга коомубуз суусап келүүдө. Ошондуктан өз жаштарыбызды оң баскычта, билимдүүлүккө жеткирип, маданияттуулукка тарбиялоодо төмөндөгүлөрдү эске алуубуз зарыл. Адам баласынын дүйнө таанымы кеңейген сайын жакшы сапаттар менен толукталып отурат: боорукерлик, сезимталдык, адамгерчилик жана жөнөкөйлүк сыяктуу. Чыдамкайлык, сабырдуулук, тартиптүүлүк, өз жүрүш-турушуна баа бере билүү, алдына койгон асыл максаттарына умтулуу – эрктүүлүккө жана адептүүлүккө тарбиялоодо келип чыгат. Акыл-эсин өстүрүүгө, аны машыктырууга да терең билим менен жогорку интеллект жана эрктүүлүк; жаштарыбыз эмгекти баалай билүүлөрү үчүн таза эмгектене билүүнү үйрөнүүсү; эмгекти сүйүү, ак ниеттүүлүк жана тырышчаактыктан келечекте өз максатына жетип, тиешелүү канааттануу таба алуусу; кайраттуулук, сабырдуулук жана өзүн-өзү кармай билүүгө окшогон инсандык жакшы касиеттер жаш адамга жашоодо кездешүүчү ар кандай кыйынчылыкты жеңе билүүсү; өзүн-өзү сыйлаган ар бир жаш адамдан чыр-чатактан алыс болуп, аны болтурбоого аракет кыла билүүгө өзүн үйрөтө алуусу – маданияттуулуктун белгиси. Мындай инсандык оң сапаттардын бардыгы андай адамдын ажарын ачып, дегеле инсанды коомго керектүү эл арасында кадыр-барктуу даражага сөзсүз жеткирет. Жогоруда көрсөтүлгөн инсандык оң сапаттардын өсүп-өнүгүшү үчүн адептүү үй-бүлөдөгү жана окуу жайдагы жыйынтыктоочу туура тарбия жана алгылыктуу билим берүү, бактылуу нике, бири-бирин жактырып баш кошуу, сыйлашуу дегендей жакшы сапаттарды туура өстүрүү үй-бүлөдө жана окуу жайда калыптанат.

Келечек талашы жок жаштардыкы. ХХI кылым – маалыматтын жана технологиянын кылымы. Демек, биз азыртан ата-энелер, педагогдор өз жаштарыбыздын маданияты, интеллектиси боюнча келечек үчүн даярдашыбыз талапка ылайыктуу. Бул орчундуу милдеттерди жүзөгө

ашырууда өз жаштарыбызга билим берүүдө жана тарбия көргөзүүдө алардын ар биринин жекече шык-жөндөмдөрүнө, акыл-сезимдеринин деңгээлине жараша жана сапатына жараша жүргүзүүбүз керек.

Жогоруда айтылган ойлорду элибиздин мурасы катары бааласак, учурда жаштар, айрыкча жогорку билимдүү жаштар, кесиби боюнча жумуш таппай мигрант болушууда. Элибиздин канча кылымдар бою укумдан-тукумга, атадан-балага өтүп келе жаткан маданий байлыктарыбыз жакынкы жана алыскы чет мамлекеттердин каада-салты, маданияты менен аралашып, ал турсун алмашып да калып жатат. Анткени акыркы статистикага таянсак, 2015-жылдын тактоосунан жумушсуздуктун саны бир канча пайызга өскөндүгүн, акыркы бир кварталда эле жумуш сурап кайрылгандардын саны 90 миңге жеткендигин, анын 58 миңи расмий каттоодон өткөндөр экендигин КРнын Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү башкармалыгынын адиси Сауле Касымбаева “Кабар” агенттигине жасаган билдирүүлөрүндө айтат.

Интернет айдыңында сабатсыз жазылган билдирүүлөр, маданиятсыз жазылып жаткан талкууларды карап олтурсак, келечек муун же эртеңки келечегибиз кайда бара жатат деген ой толгоолордон чыга албай калууга болот.

Бүгүнкү жаштарыбыз, айрыкча чет өлкөлөрдө иштеп, окуп жүргөн келечек ээлери, элинин каада-салтында, жада калса улуттук оюндарында да, маданий мурастарында да канчалаган акыл катылып жатканын, ошолорду терең үйрөнгөндө гана акылга каныгып, аң-сезими өсүп жетилерин билишет бекен.

Анткени тилди, каада-салтты сактаганда, тарбияны, бир сөз менен айтканда маданиятты өнүктүрүү менен гана элди, улутту, мамлекетти сактап калабыз.

Маалымат булактары:

1. Шоокум. Илим, турмуш жана маданият журналы №8 (108), Август, 2015.
2. Макал-лакаптар, нуска сөздөр, накыл кептер, залкар ойлор. Түз.: Ж.Койчуманов, Ы. Кадыров. – Б.: 2012.